

Sait Faik'te Merhamet Söylemi

Koray ÜSTÜN*

ÖZET

Bu çalışma, Türk edebiyatında bireyi ve onun duygusal derinliklerini ele alış biçimiyle öne çıkan Sait Faik Abasıyanık'ın öykülerindeki merhamet söylemini irdelemektedir. Merhameti yalnızca bir acıma veya şefkat hissi değil, insanın evrensel bir bağ kurma, eşitlik arayışı ve kolektif iyiliği ifade eden bir değer olarak gören Sait Faik, kahramanlarını da bu bağlamda kurgular. Sosyal ve ekonomik statüleri gözetmeden insanı öz nitelikleriyle değerlendiren yazar, eserlerinde eşitsizlikleri eleştirel bir zeminde işler ve karakterlerin insani arzularını, varoluş çabalarını merkeze alır. Onun öykülerinde merhamet, doğrudan bir acıma veya şefkat söylemiyle değil; bireylerin zorlu yaşam koşullarının, sömürü düzenlerinin ve hayatta kalma mücadelelerinin duyarlı bir şekilde aktarılmasıyla kendini gösterir. Toplumsal eşitsizliklerin ve bireysel mücadelelerin yansımaları eserlerinde duygu ve düşünce ağırlıklı olarak sunan yazar, bilinçli bir söylem yaratarak anlatıcı ve karakter arasındaki mesafeyi kısaltır ve okuyucuyu empatik bir okuma sürecine davet eder. Sait Faik'in öyküleri, insanı merkeze alan, hiyerarşi karşıtı bir anlayış ve kolektif iyilik arayışıyla şekillenir. Bu çalışmada, yazarın duygusal anlatım stratejileri ve dilsel tercihleri, merhamet temasını doğrudan barındırmayan “Yaşayacak” öyküsü odağında incelenerek Sait Faik'in edebi hümanizminin insan ve merhamet ekseninde nasıl kurgulandığı değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Sait Faik Abasıyanık, söylem, anlatı stratejileri, merhamet söylemi, “Yaşayacak”

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye.

E-Posta: korayustun@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1033-5966.

DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0237

ABSTRACT

This study examines the discourse of compassion in the stories of Sait Faik Abasıyanık, a prominent figure in Turkish literature renowned for his unique approach to portraying individuals and their emotional depth. Sait Faik does not regard compassion merely as a feeling of pity or sympathy; rather, he conceptualizes it as a universal value that embodies the pursuit of connection, equality, and collective well-being. Accordingly, he constructs his characters within this framework. By evaluating individuals based on their intrinsic qualities rather than their social and economic statuses, the author critiques inequalities while centering the human desires and existential struggles of his characters. In Sait Faik's stories, compassion is not conveyed through explicit expressions of pity or sympathy but emerges through the sensitive depiction of individuals' harsh living conditions, exploitative systems, and survival struggles. By reflecting societal inequalities and personal conflicts primarily through emotional and intellectual dimensions, the author creates a deliberate narrative voice. This voice bridges the gap between the narrator and the characters, inviting readers into an empathetic reading experience. Sait Faik's stories are shaped by a human-centric perspective that opposes hierarchical structures and seeks collective goodness. This study analyzes the author's emotional narrative strategies and linguistic choices through the lens of the story "Yaşayacak," which does not directly manifest the theme of compassion. It evaluates how Sait Faik's literary humanism is constructed within the axis of humanity and compassion.

Keywords: Sait Faik Abasıyanık, discourse, narrative strategies, discourse of compassion, "Yaşayacak" ("Will Live")

Giriş

Türk öykücülüğünün başlangıcından bugüne süren gelişimi takip edildiğinde şüphesiz Sait Faik ve öykücülüğünü bir kırılma noktası olarak işaretlemek gerekir. Onun öykücülüğü, tıpkı şahsiyeti gibi, kendine özgü ve standart dışıdır. Her yazar ve şair gibi o da ilk denemelerinde devrinin ve devrinin önde gelen yazarlarının etkisinde kalmışsa da kısa zamanda dil, içerik ve üslup bakımından özgün eserler vermiş ve etki alanıyla kendi çağını aşan sanatçılar arasında girmiştir.

Sait Faik'in hikâyelerine kendini dâhil etmesi zor değildir çünkü karakteriyle, davranışlarıyla, tepkileriyle kendi de özgün bir hikâye karakteridir. Çocukluk yıllarından ölümüne dek hayatının her kesiti, olağan dışıdır. Ne öğrenciliği ne mesleği ne de aşk hayatı, kolay tanımlanabilir, anlaşılabilir değildir. Farklıdır ve bu farklılık, onun hayatı boyunca sürdürdüğü arayışların tetikleyicisidir. Yaşamaya dair ne varsa onu bulmak ve tecrübe etmek üzerine hayatını kurmuş, aradığını bulamamanın iç sıkıntılarıyla kimi zaman sivrulmuş kimi zaman alaya vurmuş kimi zaman sinirlenip içine dönmüştür. Hayaller kurmuş, korkularıyla sınanmış, gizlerini içinde tutmuştur. Ve bu gelgitlerin tümü, onun kaleminden hikâyelerine aksetmiş; dâhil olduğu hayat da böylece eserlerinde görünür hâle gelmiştir.

Sait Faik'in kısa olarak nitelendirilebilecek hayatında bu denli büyük izler bırakabilmesinin asıl nedeni, yaşamıyla “yazıcı”lığını iç içe sürdürmesi ve bu sentezi sağlarken zamanını aşarak evrensel bir insan duyarlılığını sezmesidir. Sait Faik, kırk sekiz yıllık yaşamında ona sunulan rotayı takip etmek ve ailesinin sağladığı imkânlarla yetinmek yerine “yaşamayı” tercih etmiş, sevginin sonsuzluğu ve sabit duramamanın huzursuzluğuyla hayata dair ne varsa onun peşinden gitmiştir. Bu özgür ruh, dizginlenemeyen bir kalemle birlikte hem hayatta hem edebiyatta onu kimseye benzemeyen bir noktaya ulaştırmıştır. Gördüğünü aktarmanın ya da duygularını paylaşmanın ötesinde, edebî eğilimlerin sınırlarını da aşan bir gerçeklikle kendi sesini, hikâyesine aksettirmiştir. O, *“Yazmayı da yaşamak olarak görmüş ve bir bakıma da yaşadığını, yaşattığını yazmıştır. Bu açıdan belki de içiyle, dışıyla yaşamını, çevresini, mekânlarını, duygu ve düşüncelerini, tasa ve kaygılarını, sevinçlerini, düşlerini en çok bildiğimiz, tanıdığımız edebiyatçıların başında gelir”* (Ergülen, 2019: 21). Sait Faik'in bu hayat ile edebiyat arasındaki çizgide beliren yazarlığını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Kaynağını hayattan alan eserleri onun duygularının aynasıdır ve bu

aynada onun sevgi, heyecan, kızgınlık, mutluluk vb. tüm duyguları kendine yer bulur.

Sait Faik'in eserlerinde yer bulan duyguların kaynağı doğrudan yazarın kendisidir. O, bu duyguları gelişigüzel anlatıyor gibi görünse de Sait Faik'i bu çerçeveye sıkıştırmak onun yazar kimliğine haksızlık olur. Alangu, *Sarnıç*'ın ikinci baskısı öncesinde Sait Faik'in el yazısıyla yaptığı düzenlemelerden hareketle yazarın dilinde düzeltmelere giriştiğini söyleyerek şu tespitleri yapar:

Bu düzeltmelerin bir kısmı eskimiş kelimeler üzerindedir. Sonra noktalama işaretlerini yeniden koyduğu, Ataç'ın etkisiyle yazı dilinden kovulan "ve"leri baştan aşağı kazıdığı, uzayıp giden cümlelerdeki düşüklükleri ve tekrarları, lüzumsuz sıfat ve tamlamaları atmaya hazırlandığı görülmektedir. Aceleyken yazarken bulanık kalan yerleri, iyi oturmeyen kelimeleri de değiştirmektedir. Bir tutkulu boşalma halinde, kalemini durdurmamak için seçmeye ve bağlamaya pek önem vermeden yazılmış hikâyelerinde gözden kaçan, iyice belirtilmeden kalan yerleri kendi eliyle düzelttiği bu yeni metinlerin ilk şekillerinden daha güzel oldukları görülüyor (1965: 115).

Şahsiyeti ile edebiyatı arasındaki iç içe olma hâli, bu noktada da devreye girmiş ve onun yaşamındaki serbestlikten hareketle edebiyatı da kontrolsüz ve gelişigüzeyle nitelendirilmiştir. Ancak Alangu'nun aktardıkları göz önünde bulundurulduğunda Sait Faik'in içinden geldiği gibi yazıp bırakan, yazdıklarına bir kere daha dönüp bakmayan ve bu duruma rağmen muhteşem eserler bırakan bir yazar olmadığı düşünülebilir. Alangu'nun işaret ettiği bu hususlar, Sait Faik'i bohem, başına buyruk ve çalakalem yazan bir edebiyat dehası imajından çıkarmak için yeterlidir. Sait Faik, kendine yönelik eleştirileri önemseyen ve bu eleştiriler karşısında savunma veren bir yazardır. Bu nedenle onun yazarlığına yönelik değerlendirmeleri onun şahsiyetinden ayrı tutarak yapmak gerekir. Anlatıcı ve yazar kimliklerinin iç içe geçmesinden hareketle Sait Faik'in şahsını edebiyatıyla, edebiyatını da şahsıyla sınırlandırmak doğru değildir. Bu nedenle onun eserlerinde beliren duygu durumlarını yalnızca yazarın duyguları bağlamında değerlendirmemek gerekir. O, metinlerinde beliren duygu görünümünü rastlantısal bir dizge ile oluşturmamış; yazınsal bir bilinçle eserlerini hem içerik hem de yapı bakımından kurgulamıştır.

Merhamet Nasıl Söyleme Dönüşür?

“Söylem” kavramı; söyleniş, söz, söylev vb. anlamlarda kullanılsa da “tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan” (Vardar vd., 1980) sözce ile ilgilidir. Bununla birlikte farklı bilim dallarının kavramı kullanmaya başlamalarıyla birlikte kavramın anlam alanında da bir çeşitlilik oluşmuştur. Konu üzerine yapılan araştırma ve incelemelerin artışı ile birlikte söylemin ne olduğu sorusuna verilen yanıtlarda çeşitlilik görülmekle birlikte söylem, en genel anlamda “dil kullanımının kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınması” (Kocaman 2009: 10) olarak tanımlanabilir. Bu çatı tanımdan hareketle metinde beliren duygu durumlarının dilsel veriler ve bağlamsal örüntülerle kurgulandığı söylenebilir.

Bir edebî metinde duyguların açık ya da örtük biçimde nasıl belirdiğinin ve hangi biçimlerde temsil edildiğinin gösterilmesinde duyguların dil, karakter, anlatı teknikleri açısından nasıl kurgulandığına eğilmek gereklidir. Bu incelemede; sözcük seçimleri, duygu ifade eden sözcüklerin kullanımı ve duygu metaforlarının sıklığı ile beliren metin tonunun yanında karakterin duygusal gerilimleri, diyalog ya da iç monologlarla beliren içe/dışa dönük tutumları ve anlatıcının konumlanışını da göz önünde bulundurulmaktadır. Öte yandan metnin kurgusundaki parçalılık ya da duygu aktarımındaki siliklik/belirsizlik de bu noktada bir fikir verebilir. Bütün bunlarla birlikte müstakil dilbilimsel, göstergebilimsel ya da tematik incelemelerle de metindeki duygu varlığına ilişkin tespitler mümkündür¹.

“Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma” (TDK 2024) olarak tanımlanan merhametin etimolojik kökenine ve dinî bağlamına bakıldığında sözcüğün kavram alanının genişlediği görülmektedir. “Savunmacı ve yargılayıcı olmayan bir şekilde kendisinin ve başkalarının acılarına açık olmayı, acıdan kurtulma isteğini ve acının sebeplerini anlamayı içeren merhamet, toplumda birlik ve

¹ Mohammad ve Turney (2013); neşe, güven, korku, sürpriz, üzüntü, iğrenme, öfke ve beklenti duygularını üst başlıkta toplayarak “Emotion Lexicon” oluşturmuş ve burada metinde yer alan sözcüklerin sıklığını ve bağlamını göz önünde tutarak duygusal kutupluluğu tespit ederek bu karışıklıktan duygusal tonu belirlemeyi amaçlamışlardır. Louw’un (1993) ironi üzerine eğildiği çağrışımsal anlam ve bağlamsal tutarlılık üzerine eğildiği çalışması ile Lakoff ve Johnson’un (1980) metaforlara odaklanarak metaforların duygu ve düşünceleri nasıl yapılandığına odaklanan incelemesini de bu bağlamda örnek olarak vermek mümkündür. Ayrıca LIWC, VADER gibi nicel bilgisayar temelli analiz uygulamalarıyla da duygu tonuna dair saptamalar yapılmaktadır (Pennebaker, J.W., Booth, R. vd., 2015).

bütünlük duygusunu kuran, bir arada yaşama ve birbirinden haberdar olma hissini oluşturan yapıcı, onarıcı, birleştirici yönüyle ön plana çıkan önemli ve evrensel bir değerdir” (Yavuz 2023: 22). “Acımak, şefkat göstermek, yufka yürekli olmak, severek ve acıyarak korumak, esirgemek, derdini paylaşmak, mağfiret etmek ve lütufta bulunmak anlamlarına gelen merhamet, isim olarak incelik, zarafet, şefkat, acıma duygusu ve bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf, ihsan, nimet, hayır, bağışlama, af, ikram, akrabalık, rahim, döl yatağı ve sevgi” manalarında kullanılmaktadır. Merhamet, “Allah’ın lütfunu, ihsanını, şefkatini, keremini ve rahmetini varlıklarda tecelli ettirmesi; rahmetinin tecellisi olarak varlıkları yaratmasıdır. Aynı zamanda merhamet, varlıkların kendilerinde var olan rahmet tecellilerini, merhamet olarak başka varlıklara yansıtmaları ve ulaştırmalarıdır (Nişancı 2022). Psikoloji alanında da büyük bir yer tutan kavramla aynı adla bilinen bir terapi yöntemi de mevcuttur (Gilbert 2021). Kavramın bu geniş anlam alanı içinde ön plana çıkan temel hususu; insanî olması, insan yaratılışıyla doğrudan ilgili olmasıdır. Bu nedenle denk olmayanlar arasında görülen insanî düzlemde eşitleme hâlini merhametle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır. Öte yandan birbirlerinin yerine kullanılamayan acımak, empati, sempati, özgecilik gibi duygu ve davranışlarla da merhametin yakın ilgisi vardır. Merhametin söylemsel görünümü de bu karşılık ekseninde çözümlenebilir.

Denkliği sağlamak adına beliren empati ifadeleri², destek veya yardım bildiren cümle yapıları, karakterler arasındaki ilişkide beliren duygusal ya da fiziksel teması bildiren eylemler, dinleme ve onaylama edimleri bir metindeki merhameti görünür kılan başlıca söylem yapılarıdır. Öte yandan iyileş(tir)me, bakım, maddi yardım gibi örgelerle beliren izlekler de metinde merhameti somutlaştırmaktadır. Karakter etkileşimleri, anlatıcı konumu, anlatım biçimleri ve tematik belirticiler aracılığıyla metindeki duygunun inşa, temsil ve iletimi tespit edilirken metnin kültürel ve sosyal bağlamını da göz önünde tutmak gereklidir. Karakter ya da anlatıcı arasındaki mesafenin azalmasıyla görünür kılınan merhametin görünürlüğü, toplumsal normlara karşı çıkışla da artar. Herkese ve her şeye rağmen eşitleme, merhametin temel motivasyonudur. Bir metinde cinsiyet, sınıf, ırk ya da diğer sosyal kimliklerdeki farklılıkların vurgulanmasının altındaki amaç yalnızca karakterin sosyal ve toplumsal sınıfını somutlaştırma adına yapılan bir betimleme değildir; anlatıcı ya da kahraman, “öteki” noktada

² Yazınsal metinlerde beliren empatinin okur-yazar-metin etkileşimindeki yeriyle ilgili olarak bkz. Ergün Atbaşı, 2022.

konumlandığı kişiyi merhamet duygularıyla anladığını hatta eşitlendiğini görünür kılma arzusundadır.

Sait Faik'te Merhametin Varlığı

Merhametin eyleme dönüşmesindeki ilk basamağın, dikkatin karşı kişinin pek çok özelliğine aynı anda odaklanmak olduğu göz önünde bulundurulduğunda Sait Faik'in bu duygu biçimini ilk aşamadan itibaren içselleştirdiğini söylemek mümkündür. Onun insana bakışı, yalnızca metinlerinde beliren bir duyarlılık değildir; Sait Faik, insanı ve insanla ilgili olanı hep öncelemiş, toplumsal sınıf ve çatışmaları, algıları ve ekonomik durumları kendi yaşamında da bir ölçüt olarak görmemiştir. Buyrukçu'nun cümleleriyle; “onun gönlü, zenginlerin atölyelerinde, fabrikalarında, mağazalarında çalışanlardadır, kısıtlı olanakların arasına sıkıştırılanlar, hakları çiğnenenler, sömürülenler, çirkinlikler ve pislikleri yaşamaya zorlananlar onun insanları. Onları sever, korur, savunur, bağrına basar ve ünlü sevgisini, onları yaşattığı öykülerin her yanına serper” (1996: 255). Bu nedenle onun hikâyelerinde geniş bir şahıs kadrosu vardır. “Onun kahramanlarının çoğu girift cemiyet makinesinden kendiliğinden fırlayıp çıkmış yahut bu makinenin içine girmeyi hiç tecrübe etmemiş (yersiz) insanlardır. Büyük dalgaların sürüklediği yosunlar gibi hayat kıyılarına bilmeden gelirler, yıldız ışığı, dalga köpüğü, iyot kokusu içinde çalkalanırlar. Keskin bir sensualizm ve her teminde onu karşılayan afetle uzvi bir azap ve buhran, bir nevi can sıkıntısı ve bütün bunların arasından gelen küçük temasların saadeti, hemen hemen konusuz ve yapısız bu hikâyeleri besler (Tanpınar 2005: 125). Sait Faik için en değerli ve en önemli şey insandır. Çünkü dünyada her şeyi yaratan insandır; çünkü ona göre, insansız güzellik yoktur, her şey onun sayesinde ve onunla güzeldir. Varlıklı bir ailenin olmasına rağmen bu dünyaya da bu dünyanın insanına da yabancısıdır.

Yakup Çelik'in çalışmasında, Sait Faik'in hikâyelerinde yer bulan insanlar, ‘ben’ çevresindeki ve ‘ben’ dışındakiler olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir (2002). Kahramanları tanıtan anlatıcı durumundaki ‘ben’, hem kendini hem tabiatı hem de kendi dışındaki gelişen dünyayı değerler bakımından yorumlarken, kahramanın kendi durumundaki ‘ben’ hem anlatıcı hem de olayları birinci dereceden yaşayan insan konumundadır. *Lüzumsuz Adam* sonrasında ise, konu arayan hikâyeci durumundaki “yazar ben” vardır. Sokaklarda, tren istasyonlarında, kahvelerde dolaşp oradaki

insanları gözlemleyen ve kendince hikâyeler çıkarmaya çalışan ‘yalnız ben’, gözlemlediği insanlara karşı sevgiye dayalı bir yüksek değerden yana tavır alır.

Genele bakıldığında Sait Faik’in kahramanlarının toplum tarafından onaylanan, benimsenen, kabul gören kişilerle sınırlı olmadığı açıktır. Orhan Veli’nin dediği gibi Sait Faik’in kahramanları, “edebî esere hayatıyla, hayatta olduğu gibi girmiştir. Karpuzcu, motorcu, berber, fakülte talebesi, dalgıç, meyhaneci gibi insanlar büyük şahsiyetler, efsanevi kahramanlar değildirler ama edebiyata hayattan girmişlerdir” (2006: 110). O; fark edilmeyenin, ötekileştirilmiş olanların da hikâyelerinin peşindedir. “Sait Faik’in hemen her hikâyesinde yanıltıcı kabuğu biraz kazıyınca altta özü, aslî şekli buluruz. Hangi seviyeden, hangi meslekten olursa olsun, başlangıçta duygu yoksulu gibi bir izlenim bırakan hikâye kahramanı; birdenbire bir halk filozofu, bir şair, bir düşünür, bir rind olarak kabuğundan dışarı vurur. Hikâyenin tesir ufkı, işte o andan itibaren genişlemiştir. Sait Faik’in bütün hikâyelerinde kahraman ya kendini aşmak için çırpınır yahut da bir müddet için başka türlü anlaşılmaya müsait hüvviyetini birdenbire gerçek çizgileriyle ifşa eder” (Necatigil 2006:184). “Sait Faik’in eserleriyle birlikte hikâyeleri anlatılmayan balıkçılar, satıcılar, yaşlılar; şehrin köşelerine sığınmış gölgeler, gözlerine kolayca bakılmayanlar “ben de buradayım” demeye başlar. “Yazar, hayal ettiği kahveciliği yapamamışsa da bu işi yaptığı takdirde gerçekleştirmek istediklerini gerçekleştirmiş gibidir; şehrin her yerinde tıpkı bir kahve masasında oturmuş gibi, gelip giden insanları görüp tanıyıp sevmiş; bazen onların hikâyelerine tanıklık etmiş bazen de kendi hikâyelerine onları dâhil etmiştir” (Üstün 2023). Sait Faik, insanı anlama çabasıyla insanca yaşamı yücelten ve insanı anlatan bir yazardır.

Merhamet Söylemi Örneği: “Yaşayacak”

Balıkçılık, Sait Faik denilince akla ilk gelen meslek gruplarından. Yazarın 1952’de yayımladığı *Son Kuşlar*’da yer bulan öyküler arasında da balıkçıların yeri ayrıdır. Kitaptaki hikâyeler, Sait Faik’in Burgazada’da daha çok vakit geçirmeye başlamasının etkisini taşır; kitaptaki on altı hikâye Burgazada’da geçmektedir. Kurgu ile gerçeğin sınırlarının iyice kalktığı, Sait Faik’in anlatıcıya sesini devretmek yerine doğrudan kendi sesini duyurduğu hikâyelerde erken dönem bir uyanış olarak nitelendirilebilecek doğanın tahrip edilmesine dair uyarıcı satırlar görülmektedir. Balıkçılar,

balıkçıların ekonomik ilişkileri, iyilik ve kötülüğün yan yana ilerleyişi bu hikâyelerde görülen temel konu ve izleklerdir. “Yaşayacak”, bu kitapta yer bulan öykülerdendir.

Bir olay örgüsü bulunmayan öykü, anlatıcının balıkçıların görünmeyen dünyalarıyla yüzleşmesini işlemektedir. Balık avı mevsiminin yeni başladığı zamanlarda, balıkçıları izleyen anlatıcı, balıkçıların sabahın çok erken saatlerinde ava çıkmalarını düşünerek bu işe ve verilen emeğe saygı duyar. Balıkçıların kendi içlerinde hiyerarşik bir düzende çalıştıklarını ve bu düzende herkese hakkaniyetli yaklaşıldığını düşünür. Ancak gerçek farklıdır. Anlatıcının babadan oğula aktarılan bir gelenekle ilerlediğini düşündüğü balıkçılık da aslında düzen sömürüye dayanmakta, av sonrasında pay adaletsizce dağıtılmaktadır. Yatağından duyduğu sesleri şairane bulan anlatıcı, gerçeklerle yüzleşir. “Meselesi ekmeğinde olanları” anlayamayacağını söyler. Bir sabah yine avdan dönen balıkçıları gören anlatıcı, onların neşeli tavırları karşısında düşünür. Aklına pay meselesi gelir. Bu esnada gözü elli yaşlarındaki balıkçıya takılır. Çalıştıkça yaşını göstermez olan balıkçının azmi ve bu azimle beliren fiziği karşısında çalışmanın insan üzerindeki etkisini fark eder.

“Yaşayacak”, Sait Faik'in acıma duygusunu doğrudan barındıran, diyaloglarla beliren somut merhamet bildirimlerini içeren, karakterlerinin sosyal ve maddi yoksunluklarını uzun betimlemelerle sürdürdüğü öykülerinden değildir. Öyküde balıkçılara ya da diğer canlılara yönelik doğrudan merhamet bildiren, empatik bir bağın varlığına işaret eden herhangi bir ifade de yoktur. Anlatıcının gözlem ve düşünceleri üzerinden metnin tonu belirmektedir. Anlatıcının sorgulamaları ve bu sorgulamalarla beliren iç çatışmaları üzerinden söylem görünmektedir.

Öyküde kurulan ilk çatışma, “her sabah dört buçukta uyuyamayanlar” ile kolyoz, sardalya, uskumru, istavrit seslerine küfür seslerinin karıştığı anlarda “ekmek parasına harcananlar” arasındadır. Anlatıcı, ilk grubu keyif için yılda iki kez ırına giden, sıhhatleri yerindeyse keyiflerinin yerinde olmaması için herhangi bir neden olmayan, yazıhane ehline ayırır. Onların yazıhanelerinde konşimento, sıf, fob, kod ve emsali kelimelerle cümleler kurulmaktadır. Anlatıcı, “gözünü para hırsı bürümüş olanlar” nitelemesiyle bu iki uç arasında kendini nereye konumlandığını sezdirmektedir. Burada anlatıcının duygusal bağ kurduğu grup; çalışma, emek, alınteri ile özdeşleştiği balıkçılardır. Bu bağ, “ben denizi, balığı, balık tutanı, ekmeğini denizden çıkaran insanı çok severim” diyerek somutlaştıran anlatıcı, kendi konumunu

“yatağın içindeydim” diyerek pasifize eder. Yatağının içinde duyduklarıyla hayaller kuran anlatıcının zihninde balıkçılık yüceltmeye devam edilir. Geleneklerin işlediğine, hiyerarşik düzenin kurulduğuna, kadim ve köklü bir meslek etiğinin varlığına dair inanç, çarkın içinde yer alan herkesin sahtekâr olması gerçeğiyle örtüşmeyince anlatıcının zihninde yeni bir çatışma daha doğmuştur. Yine kendini geri çeken anlatıcı, bu kez avdan dönen balıkçıların neşesine odaklanır. Onların neşesi karşısında yine bir ikilemin içine düşer. Bu kez meselesi ekmeğinde olanlarla meselesi insan olanlar arasında kalmıştır. Anlatıcı, balıkçılar ve benliği arasında kalınca yeniden bir neticeye varamadan başka bir noktaya geçer. Bütün bu gelgitleri ellili yaşlarında bir balıkçıyı düşünerek tamamlar. Çalıştıkça açılıp genişleyen, zamana meydan okuyan bu balıkçı anlatıcıda hayranlık uyandırır.

Öyküde balıkçılar arasındaki emek dağılımındaki eşitsizlik vurgusu ve sömürü düzeni işlenirken herhangi bir gruba dair yakınlıktan bahsedilemez. Bu nedenle metnin tonunda empatik bir düzlem belirleyici değildir. Anlatıcının düşündükleri ve gözlemledikleri arasındaki çatışma üzerinden kurgulanan öykü, sonda beliren Rum balıkçıya kadar insandan çok mesleğe ve bu mesleğin çalışanlarına eğilmektedir. Rum balıkçının betimlenişi sırasında yaş ve fizik arasındaki uyumsuzluktan doğan hayranlıkla birlikte insan-insan denkliği görülmektedir. Hayranlığın Zeus benzetmesiyle zirveye çıkmasında önceki çatışmaların da etkisi vardır. Anlatıcı, Rum balıkçının fiziksel görünümelerini ve davranışlarını aktarırken çalışma fikrini de kutsamaktadır. Kendini “baba fırını has çıkaranlardan” yani baba parasıyla geçinenlerden gören anlatıcı, maddi gücü kendinden az olan balıkçıyla kendini eşitler hatta onu daha da yüce bir konuma yerleştirir. Anlatıcının balıkçıya karşı acıma duygusu yoktur ancak çizdiği denklemde onu bu denli yüceltmesi içselleştirilmiş bir merhametin tezahürüdür.

Anlatıcı balıkçıları anlatırken onların zorlu çalışma koşullarını belirgin hale getirmek ister. Bunun için anlatım teknikleri ve niteleyicilere başvurur. İşçilerin fiziksel niteliklerini ve dayanıklılıklarını vurgulamak için kullanılan niteleyiciler, anlatılan işlerin zorluğunu da göstermektedir. Tayfalara yönelik betimlemelerde kullanılan sıfatlar, bu işçi grubuna dair sahiplenme duygusuna işaret etmektedir. Anlatıcı “ateş gibi” nitelemesini hangi amaçla kullandıysa “zayıf”, “sıska” vurgulamalarında da aynı amacı taşımaktadır.

Anlatıda acıma ile merhamet hislerinin iç içe görüldüğü hayvan nitelemeleri yer almaktadır. “Munis, bahtsız köpekler”, “yüzleri güzel ama uyuz kediler” tamlamalarıyla duygular açık biçimde sunulmaktadır.

“Munis”, “bahtsız” gibi sıfatlar ya da hastalık bildiren “uyuz”luk bu hayvanlara karşı bir merhamet hissine davet etmektedir. İnsanların betimlenişinde kullanılan nitelemelerse bağlamda beliren merhamet hissini oluşturmaktadır. “Ateş gibi tayfalar” tamlamasında zorlu çalışma koşullarına rağmen dayanıklılık sezdirilirken çocuk işçilerin sıkı olmalarına rağmen “gülüşüyle güçlendikleri”nin belirtilmesi, fiziksel olarak zayıf olmalarına rağmen onların hayatta kalma gücüne ve dayanıklılığına duyulan bir hayranlık ve şefkati gösterir. Rum balıkçının çalışırken görünümünün bir “kudret heykelini alması” anlatıcının emeğe verdiği değere işaret etmekle birlikte olumsuz çalışma şartlarına rağmen gösterdiği direnişle balıkçıyı empatik bir düzleme taşımaktadır. Anlatıcının işçilerin emek-değer ekseninde hak edişlerini almamalarına dair yaptığı nitelemeleri de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. “Namuslu kayıp sahipleriyle dolu ada hayali” tamlamasından çıkarımla düzenin “namussuz” olduğunun ifadesi ve “şairane” görünüşün altında beliren “sahte gelenek” ironisi, anlatıcının çalışma koşullarındaki trajediyi göstermekte böylece anlatıcı işçilerle okur arasındaki mesafe kısalmaktadır. Görüldüğü üzere doğrudan merhamet, şefkat, acıma hislerini sunan herhangi bir cümle yoktur ancak yazar, okura bu sisteme dair görünmeyeni göstererek bir bağlam yaratır.

Öyküde kronolojik akan bir olay örgüsü görülmez kesitlerle ilerleyen bir duygu/düşünce aktarımı söz konusudur. Bu durum, anlatıcının görünürlüğünü daha da artırmakta, onun duygu, düşünce ve gözlemlerine dair daha çok yorum imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda anlatımdaki duraksamalar ve kesintilerin de anlatısal açıdan değerlendirilmesi mümkündür. Anlatım esnasında yaşanan bu akış kırılganlığı, anlatıcının duygu durumuna dair bir çıkarım sunar. Kesintili ve duraksamalı anlatımla anlatıcı, anlattığı dünyaya karşı tepkisini ve duygusal yoğunluğunu da göstermektedir. Balıkçıların pay düzenindeki hiyerarşiye karşı kendini bu düzenin tam aksi yönüne konumlandırarak güç dinamiklerini tartışmaya açarken anlatıcı rolünden doğan gücü de kullanır. Anlatıcı, balıkçılarla kurduğu düşünsel uzaklığı vurgularken okuru da eleştiriler ve anlattığı dünyadaki eylemler üzerinden kendi yanına çeker. Balıkçıların kurduğu düzende beliren emek sömürüsü ile beliren tehdit eylemleri anlatıcının açıkça ifade ettiği niyet eylemleriyle karşı karşıya geldiğinde okur, anlatıcıdan taraf olur. Sait Faik'in insanla özdeşleşmesinin altındaki temel mesele de budur.

Sonuç

Sait Faik izlediği, izledikten sonra üzerine düşündüğü insanları, evrensel insan doğası çerçevesinde öyküleştirecek görünen sıradanlığın altındaki görünmeyen insanlığı aktarmakta ve böylece anlattığı dünyayı ve insanları zaman ve mekâna dair sınırlılıklarından kurtarmaktadır. Hayatı bir arayış yolculuğu olan yazar için yaşamın bütün renklerini barındıran dünyaların görünmeyen sakinleri ve onların günlük yaşamları temel duraklardır. Yoklukla gelen özgürlüğün sağladığı imtinasız yaşam, Sait Faik için bir cazibe alanıdır. Sait Faik, büyük bir zevkle bu dünyanın sakini olsa da arayış hissi onu farklı duraklara da itmiştir.

Sait Faik'in insanları, her ne kadar “küçük” diye nitelendirilirse de onun hayatındaki rollerinin pek de küçük olduğu söylenemez. Sait Faik, “küçük” insanların “küçük” dünyalarında yaşamının sınırsızlığını keşfetmiştir. Ekmek kavgası değil, mutluluklar, hayaller ve onları saklayan detaylar Sait Faik'i cezbeder. O, kırklarını aştığında bile, “mahalle çocuğu” olarak bir yandan şehirle kavgasını sürdürmekte bir yandan “hikâye avcılığı”na devam etmektedir ve gerçekliğin tükendiğini hissettiği anda gerçeküstü bir âlem yaratır. Herkesin mutlu olması için farklı bir dünya gerekiyorsa dünya gerçekliği de değişebilir. Hilesiz, yalansız ve mutlu bir hayat arayışındadır Sait Faik. Bu dünyaya dair inancını da bu dünyayla yüzleşmenin verdiği nefreti de her şeye rağmen yaşamının onurunu da anlattığı insanlarla kurduğu bağlar üzerinden okuruna sunan yazar, okurunu hümanist bir söylemle çevreler. Yazar, görünmeyen dünyalara dair tanıklıklara imkân açar ancak acınası, merhamet edilesi insanların hayatlarını anlatmak ve betimlemekle sınırlı kalmaz; iyi bir yazar olarak bilinçli bir söylem yaratır.

Sait Faik'in öykülerini evrensel çizgiye taşıyan, hümanist söylem üzerine inşa ettiği anlatısıdır. O hem anlatıcıya devrettiği sesiyle insanı bu bağlamda gördüğünü dile getirir hem de karakter kurgusunda yer verdiği niteleyicilerle bu söylemi belirginleştirir. Anlatının inşasında merhametle tanımlanabilecek bu duygu durumu insanların acılarını anlama, tanıma ve onların sosyal rollerini onaylayan anlayış cümleleriyle, merhametli karakter kurgusuyla ya da anlatıcı sesinde beliren anaç/babacan hamilikle sınırlı değildir. Görünmeyi gösterme arzusuyla karakterleri etnik, ekonomik ve cinsiyet eşitsizlikleri gibi sosyal bağlamlardan sıyrarak en temel insani arzular ve var olma çabasıyla çizen yazar, kolektif bir iyiliğin peşindedir. Bunu yaparken duygusal niyetlerini ifade etmek için farklı anlatım biçimlerine başvuran Sait Faik, duygusal dinamikleri ortaya çıkaran

dönüşüm yapıları, kesintiler ve nezaket stratejilerine anlatılarında yer verir. Hiyerarşi ve yakınlık ilişkileri üzerinden duygusal bir iletişim alanı açarak otoriter anlatıcının yerini samimi bir paylaşımcıya bırakan yazar duygusal yoğunluğu ve gerginliği paylaşıırken merhametten uzaklaşmaz. Anlatıcı bu tercihiyle okuru da empatik bir okumaya davet eder.

KAYNAKLAR

Abasıyanık, Sait Faik (2022). *Son Kuşlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Alangu, Tahir (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, İstanbul: Yeditepe.

Buyrukçu, Muzaffer (1996). “Sait Faik İçimizdedir”. *Sait Faik 90 Yaşında* (Der. P. Ergun, haz. A. Kutlu). Ankara: Bilgi Yay.

Çelik, Yakup (2002). *Sait Faik ve İnsan*, Ankara: Akçağ Yay.

Ergülen, Haydar (2009). *Sait ile Sabahattin*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yay.

Ergün Atbaşı, Nurtaç (2022). *Çağdaş Türk Tiyatrosunda Empati*, Ankara: Nobel Yay.

Gilbert, Paul (2021). *Merhamet Odaklı Terapi* (çev. B. Dilmaç, Y. İme), Ankara: Pegem Akademi Yay.

Kocaman, Ahmet (2009). “Dilbilim Söylemi”, *Söylem Üzerine*, Ankara: ODTÜ Yay.

Lakoff, Gero ve Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live by*, Chicago: University of Chicago Press.

Louw, William E. (1993). “Irony in The Text or İnsincerity in the Writer? The Diagnostic Potential of Semantic Prosodies”, *Text And Technology: In Honour of John Sinclair*, Philadelphia: John Benjamins. s. 157-176.

Mohammad, Saif ve Turney, Patrick D. (2013). “Crowdsourcing a Word-emotion Association Lexicon”, *Computational Intelligence* 29(3), s. 436-465.

Necatigil, Behçet (2006). “Sait Faik’in Kahramanlarında Kılık ve Ruh”, *Düzyazılar I*, İstanbul: YKY.

Nişancı, Ayhan (2022). *Kur'an'da Merhamet ve Eğitimi*, Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Orhan Veli (2006). *Şairin İşi, Yazılar, Öyküler, Konuşmalar*. İstanbul: YKY.

Pennebaker, James; W., Booth, Roger J., ve Francis, Martha E. (2007). *Linguistic Inquiry and Word Count: LIWC 2007: Operator's manual*, Austin, TX: LIWC.net.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2005). “Türk Edebiyatında Cereyanlar”. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yay.

Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*. www.sozluk.gov.tr.

Üstün, K. (2023). *Meselesi Kaleminde Sait Faik Abasıyanık*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay.

Vardar, Berke vd. (1980). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Yavuz, Betül (2023). *Yetişkinlerde Affetme: Merhamet, Duygu Düzenleme ve Psikolojik Esneklik Bağlamında Karma Bir Araştırma*, Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.